

SOVYET SİSTEMİ SONRASI KIRGIZİSTAN'DA SINIR SORUNU: MUHTEMEL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Mehmet YÜCE*

Cholpon KAMBAROVA**

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin çöküşü sonrasında yeni bağımsız devletlerin oluşmasıyla, uluslararası ilişkiler sisteminde yeni bir dönem başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte birçok özerk cumhuriyet bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Bu kaotik ortamda oluşan yeni durum beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Bu sorunların başında sınır sorunu yer almaktadır. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği'ndeki özerk cumhuriyetler arasındaki sınırlar suni bir şekilde ve sorunlu bir alan yaratılarak oluşturulmuştur. Kanımızca kasıtlı olarak oluşturulan bu yapının doğurduğu sorunları çözüme kavuşturulması ancak Rusya'nın inisiyatifi ile mümkündür. Sovyet sonrası dönemde yeni ortaya çıkan devletler başlangıçta dönüşüm sürecinin doğurduğu sorunlar dolayısıyla sınır soruna pek eğilmez iken, ilerleyen zamanlar sınır sorunu önem kazanmaya başlayarak anlaşmazlık konusu olmaya başlamıştır. Mesela demografik yapı dolayısıyla bazı ülkeler diğer ülkenin sınırları içinde yer alan bölgeler (anklav)¹ üzerinde hak talep etmeye başladılar. Bağımsızlık sonrası, yeni devletlerarasında sınırları netleştirmeye yönelik antlaşmalar hazırlanmış ve tartışmalı bölgeler üzerinde müzakerelere başlatılmıştır. Bu sürecin yürütülmesinde Sovyet döneminde hazırlanan idari-bölgesel bölünmeye ilişkin belgeleri temel alınmıştır. SSCB döneminde yapılan bu bölünme bölgenin gerçekleri ile örtüşmediği için istenen anlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle günümüzde Orta Asya'daki Cumhuriyetler arasındaki sınır sorunu, bölge devletleri arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bunun nedeni, Sovyet döneminde özerk cumhuriyetleri arasındaki sınırların belirlenmesinde ilgili devletlerinin onayının almamış olması ve sınırların net bir şekilde belirlenmemiş olmasıdır. Bu durum Kırgızistan'ın da komşu devletler ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Uzun süredir devam eden sınır sorunlarının çözüm süreci, Kırgızistan ile diğer sınır devletleri arasındaki ilişkilerin artmasıyla birlikte çıkan gerilimler, özellikle sınır bölgesine yakın yaşayan etnik gruplar arasında kara ve su sorununun şiddetlenerek çatışmaların artmasına yol açmaktadır.

Anahtar kelime: Sınır Sorunu, Toprak-Su Tartışması, Sınır Güvenliği, Ankлав, Komşuluk İlişkiler, Kırgızistan – Tacikistan Sınırı, Fergana Vadisi, Orta Asya

Jel Sınıflandırma Kodu: A10, D74, I28, N4, P46.

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, chopakam0707@gmail.com.

** Prof. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı, myuce@uludag.edu.tr.

¹ Ankлав kavramının ilk geçtiği uluslararası belge 1526 tarihli Madrid Antlaşması'dır. Ankлав kavramı diplomasi dili ne dönemin lingua francası olan Fransızca'dan girmiştir. Bu sözcük hemen hemen tüm Hint-Avrupa dillerinde kullanılmaktadır. Almanca'da "Enklave", İtalyanca ve İspanyolca'da "enclave"; Rusça'da "anklav" (анклав) denilmektedir. Dolayısıyla siyasi coğrafyada, tamamen başka bir ülkenin sınırları dahilinde yer alan yabancı toprak parçasına ankлав toprak (a territory belonging to one country that is enclosed within the territory of another) denilmektedir. Eksklav ise, siyasi olarak bağlı olduğu ülkeye coğrafi açıdan bağlı olmayan, bu bölge ile arasında başka bir yabancı ülke/ülkeler bulunan toprak parçası (a territory legally attached to another territory with which it is not physically contiguous) olarak tanımlanmaktadır. (Ayrıntılı Bilgi için Bkz; Demir, 2017: 101).

BORDER PROBLEMS IN KYRGYZSTAN AFTER THE SOVIET SYSTEM: POSSIBLE SOLUTIONS

ABSTRACT

With the formation of newly independent states after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), a new era began in the international relations system. With the disintegration of the USSR, many autonomous republics began to gain their independence. The new situation in this chaotic environment has brought some problems with it. At the beginning of these problems is the border problem. As it is known, the borders between the autonomous republics in the Soviet Union were created artificially and by creating a problematic area. In our opinion, it is only possible to solve the problems caused by this structure, which was deliberately created, with the initiative of Russia. While the newly emerging states in the post-Soviet period did not initially focus on the border problem due to the problems caused by the transformation process, the border issue started to gain importance and became a subject of disagreement in the future. For example, due to the demographic structure, some countries started to claim rights on the regions (enclaves) within the borders of the other country. After independence, treaties were prepared to clarify the borders between the new states, and negotiations were started on the disputed regions. In the execution of this process, documents on the administrative-territorial division prepared during the Soviet period were taken as a basis. Since this division made during the USSR period did not coincide with the realities of the region, the desired agreement could not be achieved.

Keywords: *Border Issue, Land-Water Debate, Border Security, Enclave, Neighborhood Relations, Kyrgyzstan-Tajikistan Border, Fergana Valley, Central Asia*

Jel Classification Codes: *A10, D74, I28, N4, P46.*

GİRİŞ

Egemen bir devletin temel ilkelerinden biri, bölgelerin güvenliğini sağlamak ve korumaktır. Kırgızistan'ın sınırlarının net bir şekilde belirlenmemiş olması, Kırgızistan ile komşu ülkeler arasında sınır çatışmalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırgızistan neredeyse tüm komşu ülkelerle sınır meselesi bulunmasına rağmen özellikle bu konuda en fazla sorun yaşadığı ülke Tacikistan olmuştur. Özellikle 2021 yılının Nisan ayının son günlerinde Tacikistan tarafından Kırgızistan'ın Batken bölgesinde sınıra yakın olan Golovnoy su tesisi ve etrafındaki Aksay, Maksat, Törtköçö gibi köylere askeri saldırı düzenlenmiştir. Bu sınır çatışmasında sonuçta iki ülkenin de sınıra yakın yaşayan halk büyük kayıplar yaşamıştır. Resmi kaynaklara göre Kırgızistan tarafından 36 ölü ve 180'den fazla yaralı; Tacikistan tarafından ise 19 ölü ve 90 civarında yaralı olduğu belirtilmiştir. Tam bu çatışma sona ermişken 15-16 Eylül 2022 tarihinde Özbekistan Semerkant'ta yapılan Şangay İşbirliği Örgütü'nün Zirvesi esnasında bu çatışma yeniden başlamış ve çok sayıda can kaybı olmuştur. Her ne kadar bu çatışmaları sona erdirecek bazı adımlar atılmışsa da söz konusu sorun çözülmediği sürece yeniden başlaması sürpriz olmayacaktır.

Orta Asya'da sınırlardaki belirsizlik (determinatsiya) sorunu, bölgedeki tüm devletleri de etkilemektedir. Sadece Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunu olmaktan öte

bölgesel olarak Orta Asya güvenliği konusunda da tehlike oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın dış politikasında Kırgız-Tacik ve Kırgız-Özbek bölgelerinde devlet sınırlarının belirsizliği hala da “kırmızı hat” olarak varlığını sürdürmektedir. Hâlihazırda çözülmemiş sınırlar ve bölgesel alanlar her zaman Orta Asya cumhuriyetleri arasında anlaşmazlıkların temel kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle de Fergana Vadisi'nde devlet sınırlarının tanımlanmasındaki eksiklikler, son yıllarda sınır bölgelerinde meydana gelen büyük olaylara ve trajedilere yol açmaktadır. Bu da sınır sorunların incelenmesi ve çözüme kavuşması Orta Asya devletlerinin güvenliği ve bekası açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

1. KIRGIZİSTAN'IN JEOPOLİTİK DURUMU VE SINIR SORUNLARI

1.1. Kırgızistan'ın Jeopolitik Yapısı

Jeopolitik disiplinin babası sayılan R. Kjellen “*mekân içinde, tabiat kanunları ve insan davranışları açısından bir devletin ilmî bakımdan araştırılmasıdır*” demiştir (İlhan, 1989, 14). Kısaca, jeopolitik, topraklar ve üzerinde yaşayan insanlar üzerinde kontrol sağlayabilmek için yürütülen rekabet ya da mücadele ile ilgili her şeyi bildirir (Lacoste, 2008: 8). İktidar ve toprak jeopolitiğin temel terimlerindedir (Lacoste, 2008: 10).

Jeopolitik, sınırı ve unsurları açısından günümüze kadar dikkate değer gelişmeler geçirmiş ve ilgi alanı daha da genişlemiştir. Suat İlhan (2004: 36) jeopolitiği, “belirli bir siyaset belirlemek amacıyla, değişen ve değişmeyen jeopolitik unsurları dikkate alarak bir ulusun veya bir bölgenin güç değerlendirmesini yapan, bölgedeki güçleri inceleyen bir bilimdir” diye tanımlamaktadır. Jeopolitiğin küçük devletler bakımından önemini şu ifade açıklar: Stratejik sınırlarda yer alan devletler, tehdit altındaki devletlerdir.

Günümüzde genel olarak bir bölge, özel olarak bir devlet üzerinde jeopolitik etki kurma çabasını sürdüren güçler artık bölüşülmüş topraklar için mücadele etmektedir. Dolayısıyla jeopolitikte, devletleri yöneten liderlerin ya da siyasi grupların (partilerin) fikirleri ve bu fikirlere ulaşmak için benimsenen stratejileri büyük öneme sahiptir (Lacoste, 2008: 9). Dolayısıyla uluslararası alanda söz sahibi olan büyük güçlerin yöneticilerinin söylemleri jeopolitik araştırmaların önemli nesnelere biridir.

Bir devletin veya bölgenin jeopolitik konumunu saptamak için yalnız ulusal siyasi güçler arasındaki iktidar ilişkilerini analiz etmek yeterli değildir. Aynı zamanda komşu

devletlerle ve dış güçlerle (Lacoste, 2008:12) başka bir deyişle uluslararası ve bölgesel güçlerle ilişkilerini de dikkate almak gerekmektedir.

Kırgızistan, Çin, Rusya, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'a coğrafi yakınlıklarından dolayı bu ülkelerle uzun dönemden beri siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında sıkı ilişkileri bulunmaktadır. Belirtilmesi gereken önemli husus şimdiye kadar Rusya ve Çin, Orta Asya bölgesi üzerinde ekonomik çıkarları yüzünden birbirine rakip olarak büyük çatışmaya girmemişlerdir. Bu çalışmada jeopolitik bağlamda Rusya ve Çin'in Orta Asya politikalarından yola çıkarak Kırgızistan'ın konumu saptamaktır. Sözü geçen bu bölgesel güçler, Orta Asya devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bölgeye yönelik konjontürel gelişmelere göre farklı politikalar izlemişlerdir. O nedenle çalışmada bu güçlerin konjontürel göre değişiklik gösteren dış politikalarını jeopolitik bağlamda ele alınacaktır. Çalışma nitel araştırmadır, sonuca ulaşmak için betimleme ve karşılaştırmalı tarih yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak, Kırgızistan, Çin'in Bölgeye yönelik yatırımları ve yeni projeleri içinde yer almaktadır. Bu çerçevede 2013 yılında gelişen, Çin Halk Cumhuriyeti'nin günümüzün en ilgi çekici projelerinden biri olan "Bir Kuşak, Bir Yol" projesinin bir parçası olarak "Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demir Yolu" inşası Kırgızistan'ın gelişmesi için katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bu proje, hali hazırda oldukça tartışılan Orta Koridora entegre edilmesi halinde Çin-Avrupa ulaşım yolu kısalttığı için hem zaman hem de maliyet tasarrufu sağlayacak, diğer yandan da Doğu Türkistan bölgesinin güvenliği bakımından önemli bir alan oluşturacağı için Çin için hayati bir önem taşımaktadır. İkinci olarak, Kırgızistan, Rusya ile de iyi ilişkilerde dengeli bir politika izlemektedir. Çünkü Kırgızistan, sınırdaş, yan komşusu olan devasa Çin'i dengelemek ancak çok yönlü dış politika izlemekle mümkündür. Günümüzde Batı dünyası ile çatışma halinde olan Rusya, Kırgızistan için ciddi tehdit oluşturmamaktadır. Lakin oldukça kalabalık nüfusa sahip olan ve hemen yanı başında yer alan Çin, Kırgızistan için demografik açıdan ciddi bir tehdit oluşturabilecektir. Özellikle Çin'in Tacikistan'da açtığı askeri üs dolaylı bir şekilde Kırgızistan'ı tehdit etmektedir. Zira sınır konusunda Tacikistan ile sorun yaşayan Kırgızistan karşısında Çin konumladığı bu üs nedeniyle Tacikistan'ın yanında yer alması bölgesel denge açısından bir tehdit oluşturmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasıyla 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır. Coğrafi konum bakımından Kırgızistan denizlerden uzakta, Avrasya kıtasının merkezinde bulunan bir ülkedir. Kuzeyden güneye doğru 453,9 kilometre, batıdan doğuya

doğru 925 kilometre, yüzölçümü ise 198,5 bin kilometre karedir ve yaklaşık olarak Portekiz, Hollanda, Belçika, İsviçre topraklarının toplamına eşittir (Süyünbaev, 2004: 12). Bununla birlikte Kırgızistan Orta Asya topraklarının % 5’ni, nüfusu bölge halkının % 9’ nu, Gayrisafi Yurtiçi Hasılası bölge devletlerinkinin toplamının % 6,5’ni oluşturmaktadır. Ülke topraklarının % 4,2’sinde ormanlar, % 4,4’ünde sular bulunmaktadır. Kırgızistan’ın komşu ülkelerle sınırı 3878 kilometredir ve Çin ile – 858 km, Kazakistan ile – 1051 km, Tacikistan ile 870 km ve Özbekistan ile – 1099 kilometredir (Süyünbaev, 2004: 12).

Kırgızistan Tyan Şan dağlarının batısında yer almakta ve bu dağ sisteminin doğusunun büyük bir kısmında ise dünyanın ikinci ekonomisi ve bir milyardan fazla nüfusa sahip Çin bulunmaktadır. Ülkede ortalama rakım 2750 metredir. Bununla birlikte toprağının % 94,2’si deniz seviyesinden 1000 metre yüksekliğin üzerindedir (Süyünbaev, 2004: 13). Başka bir deyişle bu coğrafik durum Kırgızistan’ın dağlık bir ülke olduğunu kanıtlamaktadır. Eski dönemlerde dağlarla çevrilmiş olan ülkeler düşmanlar tarafından yapılabilecek saldırılara zorluklar yarattığı için güvenlik bakımından avantajlı ülkeler olmuşlardır. Ama yaşadığımız XXI. yüzyılda artık dünya tamamen değişmiştir. Bununla birlikte öncelikler de değişmiş ve yeni şartlar ortaya çıkmıştır. Günümüzde, dağlık ülke olmanın bazı avantajları bulunmakla birlikte ciddi dezavantajlara da neden olmaktadır. Kırgızistan gibi askerî ve ekonomik kapasitesi zayıf ülke için, ulaşılması zor olan dağlar, bölgede devletin kontrolü açısından ciddi sakıncalar doğurmaktadır.

Kırgızistan’ın jeopolitik durumu ve dağlık yapısı sınır güvenliği açısından güvenlik zafiyeti oluşturmaktadır. Özellikle, dağlık sınır bölgeler, güvenlik güçleri tarafında yeterince korunmamaktadır. Bu durum ise sınırlarda yasa dışı insan ve mal kaçakçılığına neden olabilmektedir. Hata bu güvenlik boşluğu bazen ekstremist güçlerinin geçişine ve silah kaçakçılığına uygun bir ortam oluşturmaktadır. 1999’da Batken bölgesinde, Özbekistan İslam Harekatı mensup olan silahlı militanların Tacikistan’dan Kırgızistan toprakları üzerinden Özbekistan’a geçiş yapmak istemesinden dolayı ortaya çıkan silahlı çatışma buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu olay Kırgızistan askerî kapasitesinin ne kadar düşük olduğunu göstermiş ve devleti güvenlik konusunda yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Ancak bu da yeterli olmamıştır. Zira Kırgızistan ekonomik durumu ve askeri alt yapısı ülkenin yeteri düzeyde önlem almasına olanak vermemiştir. Bu da, Kırgızistan’ın güvenlik sorunlarını çözmek hususunda Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Şanghay İşbirliği Örgütü (SİÖ)

gibi örgütlerin yanında Rusya, ABD, Çin gibi güvenliği sağlayabilecek, askerî kapasitesi güçlü devletlerle işbirliği içine girmesini zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde, Kırgızistan'ın söz konusu devletlerle yakın ilişki kurmaya çalışmasının ana nedenlerden biri de güvenlik boşluğunu bu ülkelerle yapacağı işbirliği yoluyla doldurması talebinden kaynaklanmaktadır.

Kırgızistan'ın sahip olduğu dağların diğer bir dezavantajı da ülkeyi dış dünyadan izole ederek jeoekonomik bakımdan zayıflatmasıdır. M. Süyünbaev'in ifadesiyle: "Dağlar sadece dış dünyayla değil, aynı zamanda kendi toprağı içinde bulunan yerleşim merkezlerinin aralarındaki ulaşım ve iletişimi de zorlaştırmaktadır. Bu ise ülke içi bölgelerin yönetiminin etkinliğini azaltmaktadır. Nasıl ki, Orta Çağ Avrupa'sını feodalların bölünmüşlüğü ülkeyi geriye sürüklemişse, çağdaş Kırgızistan'ı da coğrafi bölünmüşlük o şekilde geriye sürüklemektedir. Böylece izolasyon, dezenteegrasyona ve gerilemeye sebep olmaktadır. Çünkü Kırgızistan günümüzde güney ve kuzey bölgelerini birleştiren yalnızca tek bir ulaşım yoluna sahiptir. Sonuç olarak nasıl ki feodal Avrupa'nın XIX. yüzyılda siyasi bölünmüşlüğü yenmesi gerektiyse, aynı şekilde XXI. yüzyılda da Kırgızistan'ın jeopolitik bakımdan bölünmüşlüğü yenmesi gerekmektedir" (Süyünbaev, 2004: 15).

Jeopolitikte önemli olan sınır konusuna gelirse Kırgızistan'ın kuzeyinde siyasi alanda dostça davranan Kazakistan, güneyinde tam istikrar içinde bulunmayan Tacikistan, Afganistan, Kaşmir ve Sincan, doğusunda ise önemli askeri ve demografik potansiyele sahip olan Çin ve batısında kalabalık insan faktörüne sahip Özbekistan bulunmaktadır. Saydığımız devletler dolaylı ya da dolaysız olarak Kırgızistan'ı önemli ölçüde etkilemektedir. Bazı komşuları ile ilişkilerinde toprak anlaşmazlığı, mal mübadelesinin azaltılması, sınır bölgesindeki yerel halk arasında çatışma gibi bir takım problemler yer almaktadır.

Kırgızistan, toplumda ciddi tepki doğurmasına rağmen komşuları Kazakistan ve Çin ile anlaşarak ve bu ülkelerle olan sınırları net olarak belirlemiştir. Özellikle Çin ile sınırlar belirlenirken Üzöngü-Kuuş'un Çin'e gitmesi 17 Mart 2002 yılında meydana gelen Aksı olayına sebep olmuştur. Akaev'in hükümeti Üzöngü-Kuuş'un Çin'e gitmesine karşı çıkan milletvekili Beknazarov'u, geçmişte görevini kötüye kullandığı bahanesiyle hapisce attığında Aksı halkı onun serbest bırakılmasını talep ederek Üzöngü-Kuuşun Çin'e verilmesine karşı miting düzenlemişlerdir. Polis ile halk arasındaki çatışmadan dolayı 6 kişi vefat etmiştir (Kırgız Cumhuriyeti'nin Kamusal Televizyon ve Radyo Kanalı-KTRK, 2012). Bu durum

toplumsal tepkiye neden olmuş ve 2005 yılında Akaev'in görevinden ayrılmasının ana sebeplerinin biri de Aksı olayı teşkil etmiştir (Jeenbekov, 2012:23).

Kırgızistan'ın siyasi bir bedel ödemesine rağmen Çin ve Kazakistan ile sınır probleminin çözümlenmiş olması olumlu bir gelişmelerden biri olmuştur. Özbekistan'da Şevket Mirzoyoyev'in iktidara gelmesiyle halefi Kerimov'un aksine sınır sorununa barışçıl bir şekilde yaklaşması iki ülke arasındaki sınır meselesinin çözümlenmesinde önemli mesafe alınmıştır. Ancak Kırgızistan'ın Tacikistan ile sınır sorunu hala çözememiş olması önemli sorunlara neden olmaktadır. Sınır konusundaki belirsizlikler devletlerarasında sık sık gerginliğe neden olabilmektedir.

Kırgızistan için sınırların belirlenmesinde problem yaşanan kardeş komşu ülke olan Özbekistan ile günümüzde Kırgızistan Milli Güvenlik Devlet Komitesi Başkanı General Kamçibek Taşiyev, Özbekistan ile sınır sorununun çözüme kavuşturulduğunu açıklamıştır. Taşiyev, Başbakanlık binasında düzenlediği basın toplantısında, 23-25 Mart 2021 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılan sınır konulu müzakerelere ilişkin bilgi verdi. Sınır sorunlarından sorumlu olan ve hükümetler arası heyete başkanlık eden Taşiyev, "Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu yüzde 100 çözüme kavuşturuldu" dedi. İki ülke arasında "tartışmalı sınır" konusunun gündemden çıkarıldığını vurgulayan Taşiyev, bundan böyle resmi açıklamalarda, tartışmalı sınır noktasında olası bir olayın yaşandığına ilişkin ifadelerle yer verilmeyeceğini, olayın Özbek tarafında veya Kırgız tarafında yaşandığı şeklinde verileceğini kaydetti.

İki ülke arasındaki arazi değişimine ilişkin Kamçibek Taşiyev'in verdiği bilgilere göre Kırgız Özbek sınırda yer alan Orto-Tokoy Barajı Kırgız tarafına geçti. Yaklaşık 800 hektarlık arazi üzerinde bulunan bu barajın suyunun yüzde 95'ini Özbek tarafı kullanmaya devam edecek. Kırgız vatandaşlarının baraja girişi açık olacak. Böylece, Orto Tokoy Barajı karşılığında toplam 477 hektar arazi Kırgız tarafına geçti. Ayrıca Gavasay adlı sınır noktası karşılığında 8 bin hektarlık arazi ve (sınırdaki 4 ilçeye telefon, radyo, televizyon ve uydu hizmeti veren) 35 hektarlık arazi üzerindeki Ungar Tepesi Kırgız tarafına geçti." Taşiyev, Kırgızistan'da Özbekistan'a ait Soh adlı yerleşim birimine vatandaşların ve araçların giriş ve çıkışlarının kolaylaştırıldığını, Özbekistan'da Kırgızistan'a ait Barak adlı yerleşim biriminin de 2017 yılında aynı ölçümdeki arazi karşılığında karşı tarafa verildiğini hatırlatmaktadır (<https://www.trthaber.com...>, 26.03.2021).

Geçmişe baktığımız zaman 1999 yılında Kırgızistan ve Özbekistan'ın Fergana vadisindeki sınır problemi, iki devlet arasındaki gerginliğe neden olmuş ve bu durum tavsip edilmeyen bazı sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bilim adamlarının çoğunluğu, yaklaşık 70 yıl önce Sovyetler Birliği'nin 1924-1936 yılları arasında o günkü koşullara göre belirlemiş olan politik görüş eksenli sınırları, bağımsızlık sonrası ülkeler arasında ciddi problemler kaynak teşkil etmiştir. Orta Asya coğrafyasında önemli bir yere sahip Fergana vadisi, XIX. yüzyılın ortalarında Rusya tarafından ele geçirilmiştir. Bu vadi 1924-1936 yılları arasında Kırgız, Özbek ve Tacik Sovyet Sosyalist devletleri arasında sınırlar belirlenerek bölünmüştür. Bilim adamlarının çoğunluğu tarafından, bu üç devletin Sovyetler Birliği'nin kurucularının "böl ve yönet" politikasının bir sonucu olarak tesadüfen ortaya çıkan devletler olduğu ileri sürülmektedir. Bu karşın bazı bilim adamları bu görüşlere katılmayıp yeni devletler arasındaki çatışmaların önceleri de olagelmış kabileler ve etnikler arasındaki çatışmaların devamı olduğunu söylemektedir. Megoran, Fergana vadisinin sınırları belirlenirken, harita çizenlerin bir gün bu sınırların egemen devletleri böleceğini düşünmelerinin gerçeğe yakın olmadığını, aksine ulusal duyguların tamamen giderilmesi taraftarları olduklarını ileri sürmektedir. Çünkü Sovyet Birliği gaz, sulama, transpor sistemlerini üye devletlerarasında birbirlerine bağımlı olarak kurmuştur. Sınır belirleme komisyonu 1920 ve 1950'lerde değişik sınırları gösteren değişik haritaları bırakarak işini tamamlamamışlardır.

Fakat Sovyetler Birliğinin belirlediği sınırların etkileri SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte hemen hissedilmemiştir. Ancak 1999 yılından itibaren durum değişmeye başlamıştır. Çünkü 1998'in ikinci yarısında Özbekistan, sınırları üzerinde kontrolü güçlendirmeye başlamıştır. Üstelik Fergana sınırlarında 2 metre yükseklikte dikenli teller koymuş ve mayınlar yerleştirmiştir. Bu faaliyetler Özbekistan'ın Kırgızistan'a ait 10 bin hektardan fazla yeri kendi toprağına kattığı iddialarına neden olmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasında doğal kaynakların kullanımını konusunda da anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Kırgızistan'ın Özbekistan'a gaz bağımlılığı söz konusu olmuştur. Özbekistan kış aylarında Kırgız hükümeti gaz parasını ödeyemediğinde gazı kapakları kapatılmıştır. Bu da iki ülke arasında gerginliğe sebep olmuştur. Günümüzde iktidar Caparov döneminde iki ülke arasındaki gaz problemi çözüme kavuşulmuştur.

Kırgızistan'ın Özbekistan'a gaz bağımlılığı bulunmaktadır. Özbekistan'ın ise tarım sektöründe, özellikle pamuk yetiştirmede Kırgızistan'dan doğan akarsulara ihtiyacı

bulunmaktadır. Fakat Özbekistan, kendisinin Kırgızistan'a karşı kullandığı gaz ile manipüle etme gibi engellerle karşılaşmadan Kırgızistan sularını rahatça kullanmaktadır. Bundan başka Özbekistan'ın kendisini bir zamanlar bütün bölgeyi yöneten Timur'un kurduğu devletin mirasçısı olarak görmesi ve bunun bir sonucu olarak bölgede lider olma arzusu diğer komşu devletleri rahatsız etmektedir. Özbekistan Orta Asya devletlerinin hepsi ile sınırdış olan ve onların hepsinde azınlık bulunduran bir devlettir.

Kazakistan'ın güney bölgesindeki su ve elektrik yetersizliği bu devlet için Kırgızistan'ın önemini arttırmaktadır. SSCB dağıldıktan sonra Kırgızistan'ın komşu devletlerarasında daha az problem yaşadığı devlet Kazakistan'dır. Zaman zaman meydana gelen su ve gümrüğü kapatma gibi meselelere rağmen Kırgızistan ile Kazakistan arasında dostça ilişkiler devam etmektedir.

Tacikistan'ın Kırgızistan gibi dağlık ülke olmasının ve Özbekistan ve Afganistan ile sınır bulundurmasının Duşanbe açısından dezavantaj oluşturmaktadır (Suyunbaev, 2004:14). Tacikistan, Kırgızistan'ın güney bölgeleriyle ticari-ekonomik ilişkileri uzun zamandan beri süregelmektedir. Ancak Tacikistan sınırlarını yeterince güven altına alamadığı için buradan Kırgızistan'a uyuşturucu ve silah akışı olabilmektedir. Bu da iki devlet arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan başka bu iki devlet arasında sınır ve akarsuyu kullanma konusunda problemler yaşanmaktadır. Belirlenmesi gereken diğer bir ortak nokta da Tacikistan'ın da Kırgızistan gibi bol akarsulara sahip olmasına rağmen bölgedeki diğer devletlere nazaran gelişmişlik seviyesinin düşük olmasıdır.

Kırgızistan'ın diğer bir komşusu günümüzde ekonomik bir deve dönüşmüş olan Çin'dir. Ekonomisi hızlı bir biçimde gelişmekte olan Çin'in etrafındaki devletleri etkilemekte olduğu kuşkusuzdur. Çin gibi dünya ekonomisinin yükselen yıldızına komşu olan Kırgızistan, Çin'in ekonomik büyümesinden ve ticari kapasitesinden olumlu etkilenmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya devletleri ile hemen diplomatik ilişkiler kuran Çin, ardından ekonomik ilişkilere ağırlık vermiştir. Çin hükümeti, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan ile Doğu Türkistan üzerinden ticaret yapmaktadır.

2.2. Kırgızistan'ın Sınır Sorunu

2.2.1. Çalışma Yöntemi

Yukarıda da ifade edildiği üzere günümüzde Kırgızistan'ın dış politikasında önemli bir unsur olarak yer alan ve aynı zamanda ülke açısından güvenlik sorunu teşkil eden en önemli unsurlardan biri de sınır sorunudur.

Harita 1: Kök-Taş Köyü, Batken Bölgesi

Kaynak: Batken Bölgesi ve Kırgız-Tacik sınırı, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-56926643>, (Erişim tarihi: 10.09.2021)

Bu çalışmada bağımsız Kırgızistan'ın sınır politikasında Kırgız- Tacik sınır sorunlarını incelenerek, bu konu ile ilgili bazı tespitler bulunmuştur. Araştırmada Kırgızistan'ın sınır-bölge sorunlarının tarihi gelişimi kısaca incelenecektir. Orta Asya'nın ulusal-bölgesel sınırlandırılması sorunu ilgili gerek Sovyet dönemi gerekse Sovyet sonrası dönem açısından konuyu inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu soruna yönelik ilk çalışmalar 1920– 1930 yıllarında yapılmıştır. 1924'te ulusal sınır belirleme politikasının uygulanmasına katılan yetkililer tarafından “Tarihi Sınırlar” başlıklı eserler yayımlanmıştır. 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra Orta Asya'da sınır-bölge sorunları daha da ön plana çıkmıştır. Bu husus birçok bilim insanları tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Sınırların belirlenmesine yönelik 1920-1930 yıllarda yapılan çalışmalarda konu etnik, siyasi, ekonomik yönü ile birlikte ele alınmıştır. Bu dönemde tanınmış birçok eser, konuyu Sovyet halklarının tarihi ve kültürel değerleri esaslı analizlerle açıklanmıştır. Oryantalist bilim adamları Orta Asya Bölge halklarının etnik bileşimini ve konumunu da araştırmışlardır. Ancak sürecin uygulanması sırasında ulusal-bölgesel sınırları ile ilgili bilgiler dikkate alınmamıştır.

1970-1980 yıllarında Orta Asya'daki ulusal sınır belirleme ve müttefiklerin oluşumu hakkında birçok çalışma yayınlanmıştır. Ancak, bu soruna yönelik hazırlanan raporlar merkez komünist partinin emrinin etkisi altında kalmıştır. Perestroyka döneminde ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren bu bakış değişmiştir. Bu dönemde bölgesel meselelerle ilgili bir marjinal çalışmalar yapılmıştır. Mesela Tacik bilim adamı R. Masov'un monografisi arasında "Beceriksiz bölünmenin tarihi" adlı eserinde sınır meselesi ele alınmıştır. Sovyet sonrası dönemde, tarih bilimi kendini sansürden kurtarmıştır ve yeniden ilgi görmeye başlamıştır. Bu dönemde yeniden Orta Asya halklarının kültürü ve tarihi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Orta Asya'ya yönelik Rus bilim adamları tarafından yapılan bazı çalışmalarda Orta Asya'daki sınır sorunu ele alınmıştır. Söz konusu çalışmalarda tarihsel belgeler ışığında SSCB döneminde çizilen sınırlar irdelenmiştir. (Satılganova, 2015: 5).

2.2.2. Sınır Düzenleme Süreci

Orta Asya'da bulunan ülkelerin sınırları 1920'lerde SSCB tarafında Birlik üyeleri özerk cumhuriyetler için çizilen sınırlara dayanmaktadır. Bilindiği üzere SSCB döneminde çizilen bu sınırlar Sovyet yönetiminin milli politikaları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Ayrıca bu sınırların çiziminde Sovyet çıkarları göz önüne alınmıştır. Bölge nüfusunun milli kimlik özellikleri ya da tarihi arka planı dikkate alınmamıştır. Bu nedenle tayin edilen sınırlar bölgenin gerçeklerinden uzak, sorunlara gebe ve iç içe geçmiş şekilde çizilmiştir. Bu sorun bağlamında ilk patlak veren olay 10 Mart 1924'te gerçekleşmiştir. Sorunun çözümü için özel bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak sorun çözülememiş ve hala varlığını sürdürmektedir. Aslında ilk etapta SSCB yönetimi Türkistan bölgesini ikiye böldükten sonra daha kolay yönetebilmek için bu şekilde sınır sorunlarının bölgesel halklar arasında olmasını istemiştir. Sınır sorunları sürekli sınırdaki yaşayan halklar arasında büyük çatışmalara neden olmuştur. Çok kayıplarda gerçekleşmiştir. İç içe geçmiş şekilde çizilen sınırlar yüzünden yerel halklar huzursuz yaşam sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Günümüzde de Orta Asya'da sınır güvenliği sorunları ilk sıralarda yer almaktadır. Sınır bölgelerinde gerçekleşen istikrarsızlık tüm bölgelerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir. Bu sorun, Orta Asya devletleri arasında huzuru kaçırmak için kullanılan koz haline dönüşmüş ve bölgesel anlaşmazlıkların sürekli yaşanması için kullanılan temel nedenlerden biri haline gelmiştir. Zaten bu sorunlu sınır çizimleri bu sınır istikrarsızlığının sürekli yaşaması için özel olarak tasarlanmıştır. Bu sorun sadece bir devleti ilgilendirmemekte, tüm bölgenin sorunu olarak bölgesel bir sorun

haline gelmiş bulunmaktadır. Böylece Orta Asya'da bölgesel sınır sorunları hala aktüel olarak varlığını sürdürmektedir.

Sovyet sonrası dönemde, Orta Asya ülkeleri ilişkilerinde sınır-bölge sorunları önemli bir yer tutmuştur. Yapay olarak oluşturulmuş Sovyet özerk cumhuriyetler arasındaki idari sınırlar, bağımsızlık sonrasında büyük bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Post-Sovyet sonrası Orta Asya'da milli cumhuriyetlerin oluşumu sonrasında bölgesel sınır anlaşmazlıkları sadece ekonomik ve jeopolitik unsurları değil, aynı zamanda demografik durum da etkilemiştir. Bölgelerin etnik kökene göre kaotik dağılımı, su kıtlığı gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Post-Sovyet sonrası dönemde bağımsız yeni cumhuriyetler arasındaki tartışmalı sınır meselesi, söz konusu bölgelerde yaşayan yerel halkın ilişkilerini de zedelemiştir. Kırgızistan'ın güney bölgeleri için de aynı durum geçerlidir: Bir komşu bölgeden diğerine arabayla gitmek için de aynı durum söz konusudur. Bu yöntem Sovyet döneminde yapılan karayollarının ve demiryollarının ülkeler arasında yakın bağlar kurmayı amaçlayan sistem sonucudur. Şu anda, bölgelerin düzensiz bölünmesi, genel olarak tanınan kesin sınırlar, toprak ve su kaynakları kıtlığı sosyo-ekonomik durumu ağırlaştırdı ve büyük çatışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Örneğin Tacikistan'daki devlet sınırları iç savaştan sonra Özbek-Tacik ilişkilerinde ana belirleyici faktör haline gelmiştir.

2.2.3. Kırgızistan'ın Sınır Sorunu ve Komşu Ülkeler Arasındaki Durumu

Kırgızistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin batısında, Orta Asya'da karayla çevrili bir ülkedir. 199.951 kilometrekarelik yüzölçümüyle Kırgızistan, Orta Asya'nın küçük devletlerinden biridir. Ulusal bölge doğudan batıya yaklaşık 900 km (560 mi) ve kuzeyden güneye 410 km (250 mi) uzanır.

Kırgızistan doğu ve güneydoğuda Çin, kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan ve güneyde Tacikistan ile sınır komşusudur. Fergana Vadisi'nde Özbekistan ve Tacikistan ile olan sınırları sorunlu bir hal almıştır. Resmi kaynaklara göre Kırgızistan topraklarının bir parçası olan bölgeler ancak coğrafi olarak birkaç kilometre uzakta olan üç yerleşim bölgesi, ikisi Özbekistan'da ve biri Tacikistan'da oluşturulmuştur.

Kırgızistan Çin ile 1084 km 348 m, Kazakistan ile 1241 km 580 m, Özbekistan ile: 993 km 67m (sorunlu sınır bölgesi alanı: 380 km) ve Tacikistan ile 971 km (sorunlu sınır

bölge alanı: 519 km 900 m) olarak sınırlara sahiptir. Sorunlu sınır bölgelerin çözüm süreci devam etmektedir. Sınır sorunları bir dizi faktörle yakından ilişkilidir: tarihsel, politik, ekonomik, kültürel, psikolojik olarak devam etmektedir. Dünya tarihinde sınır çözümleri için genellikle çatışmalar ve savaşlar yaşanmıştır. Çünkü toprak devletin temel unsurundan biridir.

Günümüzde Kırgızistan Tacikistan ilişkilerinde bir dizi tartışmalı, çözülmemiş sınır sorunları vardır. Sınıra yakın köyler ve tarım alanları bu bölgelerde yoğun olarak yer almaktadır. Fergana Vadisi olarak bilinen bu bölgede nüfus yoğunluğu, toprak ve su kaynakların kıtlığı ve zorlu sosyo-ekonomik şartlar, bölgede her an sınır çatışmalarına potansiyel kaynak oluşturmaktadır. Özellikle bu durum bölgede çok kolay alevlenen etnik-bölgesel çatışmaların da çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu sorunlara politik hırslar da eklenince sınır anlaşmazlığı daha sert bir hale dönüşmektedir.

Sınır sorunun kökleri SSCB döneminde sınırların belirlenmesi ile başlamıştır. SSCB döneminde yerel halkı düşünmeden, genel merkez emri ile çizilmiştir. Genel olarak uluslararası uygulamada sınırları belirlemede kullanılan başlıca öğeler dikkate alınmamıştır. Göçebe halkların yaşam tarzı da göz ardı edilmiştir. Bölgesel sınırların paylaşımı sırasında birçok Kırgız boyları göçebeler olarak dağ otlaklarında ya da yaylalardaydı. Bu faktör Kırgız halkının topraklarının oluşumunda olumsuz etkilemiştir. Böylece yeni kurulan devletler arasında ilk bölgesel anlaşmazlıklar yükselmiştir. Kırgız bölgesinin güney tarafında olan Oş bölgesindeki bölgesel sınır sorunları çözmek için 1955'te komisyon kurulmuştur (Satılganova, 2015). Calal- Abad (Kırgızistan), Andican ve Namangan (Özbekistan) bölgeleri paylaşılmıştır. Bu komisyonun kararları her iki cumhuriyetin hükümetleri tarafından belgeler hazırlanmış ve parlamentolar tarafından onaylanmıştır. Böylece şekli anlamda yasal statü kazanmıştır. Bu belgelerde tartışmalı alanlarla ilgili anlaşmalar ve kartografik malzemeler bulunmaktadır. 1963 ve 1989 müzakerelerinin materyalleri ve kararları hükümetler arası Parite Komisyonu, Kırgızistan ve Özbekistan'ın devlet sınırlarının belirlenmesi Sovyet sonrası dönemde olmuştur (Satılganova, 2015:7). Sınır uzmanı A. Alamanov göre Sovyet döneminde sınır sorunu olasılıktan söz edilmediğini belirtmektedir Kırgız SSCB ile Özbek SSCB arasındaki sınır hatlarındaki değişiklikler belirlenmemiştir. Kesin olmayan sınırların tanımlanması şu anda komşu ülkeler arası anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

2011 yılı başında Kırgız Özbek tarafları 984 km'de karşılıklı bir anlaşmaya varabilmişlerdir. Kırgız-Özbek sınırınının 1308 km. dışında kalan 324 km'si kontrollü hal

almıştır. Ayrıca Barak ve Sokh yerleşim bölgeleri ile ilgili konular, nehirler Gava ve Gava-Sai de kontrol altına alınmıştır. Özbekistan 1999'da Kırgızistan için vizesiz rejimden çekilmiştir. Bu kapsamda Özbekistan komşu ülkelere vize rejimi getirmiş, sınırları kapatmış ve tek taraflı olarak sınır kontrol noktaları kurmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Kerimov, tüm bu tedbirleri terör saldırıları nedeniyle gerçekleştirildiği ifade etmiştir. Kerimov'un güvenlik gerekçesiyle almış olduğu bu ve benzeri önlemler, komşu devletlerle ilişkilerin soğumasına ve ülkelerarası insan hareketliliğinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. Sınırları iç içe geçmiş iki ülke arasında uygulamaya geçirilen vize rejimi, iki ülke halkları ve sınırlar arasındaki geçişi karmaşık hale getirmiştir. Kırgızistan vatandaşları bir bölgeden diğerine seyahat etmek için vize almaya zorlanmıştır. Bu sorun yerel halk için çok sıkıntılı bir hal almış ve sınırın her iki tarafında yaşayan, çalışan sakinlerin yanı sıra sınır arkasında yaşayan akrabaları olan etnik Özbekler ve Tacikler için de oldukça sıkıntılı durumlar yaşanmıştır (Satılganova 2015:8) Özbek hükümetinin eylemlerinden kaynaklanan zorluklar, kimi zaman sınır muhafızlarında küçük çatışmalara da neden olmuştur.

Sınır güvenliği amacıyla bölgeye yerleştirilen mayınlar da ayrı bir sorun haline gelmiştir. Tartışmalı bölgelerde ülkelerin tek taraflı yerleştirdikleri mayınlar sınır hatlarında kontrolsüz geçişlerde sivillerin ölümüne neden olmuştur. Mesela 2001-2002 yıllarında mayın infilak etmesi sonucu 13 sivil hayatını kaybetmiştir (Satılganova, 2015:10). Özbekistan temsilcisi Haziran 2004'te Viyana yapılan AGİT Daimi Konseyi toplantısında bu toplantıda sınır bölgelerinin temizlenmesi ve sorunları çözümü için hazır olduklarını açıklamıştır. Aynı yılın Temmuz-Ağustos aylarında ülke temsilcileri ile bir dizi toplantı yapılmıştır. Aydın, Batken, Sokh köylerinde Kırgızistan ve Özbekistan sınır merkezleri ele alınmıştır. Bu mayınların temizlenmesinde Özbek tarafı ile birlikte Sokh ve Shakhimardan bölgelerinde Uluslararası organizasyonlar tarafından da yardım etmiştir (Satılganova, 2015:12)

Orta Asya'da sınır sorunları arasında "Anklav" uygulamaları da önemli yer alır. Örneğin, Batken bölgesinde bulunan Sokh yerleşim bölgesi en çok çatışmaya yatkın bölgelerden biridir. Alanı 325 metrekare olan ve 52 bin nüfuslu bu bölgede nüfusun% 99 yaşayan Tacikler vardır. Anklavın stratejik amacı iki taraflı tartışmalı bölgelerde kontrolü sağlamaktır. Sokh'a ek olarak, Kırgızistan'da başka bir Özbek yerleşimi olan Şahimardan köyü bulunmaktadır. Özbekistan topraklarında ise Barak köyü Kırgız köyü bulunmaktadır. Bu bölgelerde yoğun nüfuslu topraklar olarak, sürekli gerginlik su meselesi üzerinde meydana

gelmektedir. Tarım arazisini netleştirmek için Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınırı netleştirilmesi gerekmektedir, dolayısıyla uzun ve zor süreçtir. Uzmanlara göre, bu anklavlarla ilgili çözülmemiş sınır sorunları yerel gerilimleri sürekli sürdürür, ancak aynı zamanda ekonomik yeni ulaşımın inşası üzerine yapılan çalışmalar söz konusudur. Sovyet döneminde haritadan atlayan yollardır. Bugün her iki devlet tarafından da tekrardan kara yolları ve demiryolu altyapıları yapmak için büyük harcamalar yapılmaktadır (Satılganova, 2015:15).

Son zamanlarda Kırgız Özbek ilişkileri Şevket Mirziyoyev'in iktidara gelmesinden sonra gözle görülür iyileşmeler başlamıştır. 23-25 Mart 2021 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılan sınır konulu müzakerelere ilişkin toplantıda, Kırgızistan'ın sınır sorunlarından sorumlu olan ve hükümetler arası heyete başkanlık eden Kamçıbek Taşiyev tarafından açıklayama göre Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu yüzde 100 çözüme kavuşturulmuştur.

Kırgız-Tacik komşu ülkelerin sınır konusunda, Kırgız-Tacik arasındaki sınırının uzunluğu 990 km'dir. İki ülke sınırları Alay dağları ile çevrilmiştir. Alay nehrinin de bir bölümü, Türkistan dağları olan Zeravşan'dan geçmektedir. Bu topraklarda Şubat 1958'de sınır bölgelerde toprak anlaşmazlıklarının yoğun olduğu yıl olmuştur. Ancak iki devlet sınır sorunları konusunda mutabık kalınan bir karar almayı çalışmıştır. Ama 18 eşitlik komisyonunun kararının ikisi arasında herhangi bir mutabık olmayan maddeler konusunda sınır sorunu çözümsüz hale devam etmiştir. Sovyet sonrası dönemde, hükümetler arası komisyonun çalışmaları sonucu Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır Kasım 1997'de açılmıştır. Birinci toplantı Oş şehrinde, ikinci toplantı ise Şubat 1998'de Khujand şehrinde gerçekleşmiştir. Ancak iki taraflı anlaşmazlık devam etmiştir. Kırgız-Tacik tarafları bu seferde sınırlarının hukuki konularını tartışmış ancak bir sonuca varamamışlardır (Asanov, 2021:2).

Bölgedeki kaynaklara erişim konusunda uzun bir gerilim söz konusudur. Sovyetler Birliği döneminde de toprak, su ve mera tahsisi, cumhuriyetler ve idari bölünmeler arasındaki anlaşmazlıkların nedeniydi. Ancak bu anlaşmazlıklar 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra artmıştır. Kırgızistan ve Tacikistan sınır bölgelerindeki çiftlikler ve araziler bile tartışmalı alanlar haline gelmiştir. İki ülke arasındaki sınır 970 kilometreden fazla olsa da, hükümet rakamlarına göre sadece 504 kilometre olarak belirtilmiştir.

Tacikistan'ın kuzeyindeki İsfara ilçesinde ve Kırgızistan'ın ortasında 30.000 kişilik bir yerleşim bölgesi olan Vorukh'ta sosyal gerilimler artmıştır. Kırgızistan'da özel arazi mülkiyeti getirildiğinde, bazı kiralık Tacik otlakları Kırgız vatandaşlarının özel mülkü olarak ilan edilmiştir. Bu durum çatışmaların kaynağı haline gelmiştir. Kırgızlar, kendi özel mülkleri haline getirilen yaylalarda Taciklerin sığır otlatmaları engellemesi yerel çatışmaları beraberinde getirmiştir.

1990'larda Kırgız-Tacik sınırı pek korunmuyordu. O nedenle bölge halkı işlerini normal bir seyir içinde yürütmekteydiler. Ancak IMU militanları güney Kırgızistan'a saldırıdan sonra sınır güvenliği gündeme geldi. Bunu üzerine sınırda Kırgız güvenlik noktaları artırıldı. Tacikistan da gümrük kontrol noktalarının sayısını artırdı. Bu şekilde artırılan güvenlik tedbirleriyle İslamcı-terörist hareketlerinin engellenmesi, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı önüne geçilmesine çalışılmıştır. Bu durum 2013'ün sonuna kadar devam etmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki sınırda Batken bölgesinden geçen bölümler Kırgızistan ve Tacikistan arasında uzun süren çatışmaların merkezi hale geldi. Toprak ve su kaynakları üzerinde kontrol artmıştır. Tacik tarafı Kırgızistan'ı su dağıtım bölgelerini keyfi olarak işgal ettiğini iddia etmektedir.

Ülkeler arasında sınır meselesinin oluşturduğu sorun yumağı sosyo-patolojik bir hal alabilmekte ve bu kapsamda bazen bireysel bir çatışma toplumsal felakete dönüşebilmektedir. Mesela 26 Mart 2008 yılında 150'den fazla Tacikistan vatandaşı İsfara bölgesi bir buldozer yardımıyla Batken bölgesine girerek su bariyerini yasadışı olarak yok etmeye çalışmıştır. Bu hareket büyüyerek bölgesel çatışmaya dönüşmüştür.

Vorukh bölgesi, Kırgız-Tacik çatışma merkez üssü haline gelmiştir. Vorukh, Kırgızistan topraklarında bulunmasına rağmen, ancak Tacikistan'ın yönetim yetkisi altında kalır. 1920 haritalarına göre "Vorukh" yerleşim yeri Tacik SSC'nin bir parçasıydı ve 1950'lerde hazırlanan belgelere göre Kırgızistan sınırı içinde kalan bir Tacik yerleşim bölgesi haline gelmiştir. 1980'lerde burada zaman zaman iki ülke sakinleri arasında toprak ve su kaynakları kıtlığı nedeniyle çatışmalar yaşandı. Taraflar henüz bir fikir birliğine varmamışlardır. Vorukh'un sorunu iki taraflı ilişkilerde bozulmasına neden oldu. Ocak 2014'te Vorukh ve Ak-Sai sakinleri arasında çatışma yaşandı. Bu çatışmaya Kırgız ve Tacik sınır muhafızlarının da katılmasıyla ağır kayıpların neden olan bir çatışmaya dönüştü. Silahlı çatışma sonucu olarak iki Tacik ve beş Kırgız yaralanmıştır. İki taraf da bir birlerini yeni bir

yol yapımı için araziye el koymaya çalışmakla suçlanmaktadır. Yeni yolların inşası Tacikistan yönetimi tarafından tek bir yol olarak kabul edilmektedir. Aynı yılın Nisan ayında Tacikler Kırgızlara saldırarak, arabalar alıkoymuş ve yolcular darp edilmiştir. Uluslararası gözlemciler bu çatışmaları çözülmemiş sınırlarla ilişkilendirmektedirler. Dolayısıyla çözüme kavuşturulmamış sınırlar meseleleri her zaman için etnik çatışmalara yol açma potansiyeli taşımaktadır.

Bölge ülkeleri arasında işbirliğine dayalı yapılacak düzenlemelerle gerilimleri azaltmak mümkündür. “Toplum ve ilgili taraflar ne kadar bütünleşirse, farklı milletler arasında o kadar karşılıklı anlayış gelişir ve dolayısıyla çatışma potansiyeli azalır. Smart Waters programı uzmanı olan Madina Rakhmatova’ya göre “yerel düzeyde işbirliği yerel toplulukların sürdürülebilir kalkınmasının anahtarıdır”. Kırgız ekolog Gamal Soronkulov, 2011 yılında Kırgız ve Tacik meslektaşları arasında bir projeyi hatırlatmaktadır. Bilgiye dayalı yaklaşımı, tartışmalı alanlarda su ile ilgili anlaşmazlıkların düzenlenmesini sağlamıştır. Soronkulov şunları söylemektedir: “O zaman, Ak-Sai ve Kok-Tash köylerinden akan Ak-Suu nehrini (Taciklerin Isfarinka olarak adlandırdığı) araştırdık. Bu sadece tarlalara, bahçelere ve arazilere değil, Kırgız ve Tacik halklarının barış içinde bir arada yaşamasına da hayat veren bir nehirdir.” Kaynaklar üzerinde çatışma olasılığını en aza indirmenin yolları da vardır. Tacik Bilim Akademisi Botanik Enstitüsü'nde akademisyen olan Kurbonali Partoev, “burada [Tacikistan'ın Isfara bölgesi] meyve, tahıl, sebze ve yem bitkilerinin hasadı iyi. Su tasarrufu sağlamak için damla sulama veya yağmur suyu toplama sistemlerinin kullanılması faydalı olacaktır. Toprak verimliliğini korumak için ürün rotasyonu önemlidir. Yeni mahsul türleri ve onları yetiştirmek için yeni yöntemler kullanılabilir” gibi çözüme dayalı araştırma sürmektedir. (Third Pole, 2021: 12.10.2021).

Kırgız-Tacik ilişkilerinde sınır sorunların çözümünde tek çıkış yolu mevcut durum üzerinde çalışmanın tamamlanmasıdır. Karşılıklı uzlaşma yoluyla sınırların belirlenmesi ve çizilmesi gerekmektedir. Ama iki ülkenin bu konudaki farklı görüşleri engel olmaktadır. Sorunu çözmek için, iyileştirmenin yollarını geliştirmek ve bu bölgelerde yaşayan vatandaşların günlük yaşamı için kolaylıklar sağlamak gerekir. Sınır bölgelerinde yoksulluk yerel nüfusa hoşnutsuzluk ve şiddetlenmenin tezahürü için koşullar yaratmaktadır. Her iki cumhuriyetin yetkilileri tarafından ortak planların geliştirilmesi bölgenin sosyo-ekonomik

durumların iyileştirmesine katkı sağlayacaktır. Örneğin, tarımsal işleme için ortak tesislerin inşası bölgesel halkların kaynaşması sağlayarak bölgenin barışına zemin hazırlayacaktır.

2.2.4. 28 Nisan'da Kırgızistan ile Tacikistan Arasında Yaşanan Sınır Çatışması

Aristo, çözüm olarak şu tavsiyede bulunur: İnsanların arasına nifak tohumları ekeceksin. Onları parçalara ayırıp savaştıracaksın. Birbirleriyle savaşınca, hakem olarak kendini kabul ettireceksin. Ama anlaşmaya giden bütün yolları da tıkayacaksın! Bu şekilde hepsi birbirlerine güvenemediklerinden senin yönetimine muhtaç bir şekilde yaşamayı sürdüreceklerdir. Aslında gerek SSCB gerekse Rusya bu politikası realize edip, ustaca kullanmış ve hata kullanmaya devam etmektedir.

1924 tarihinde diktatör Stalin Türkistan'daki birliği bozmak için Batı Türkistan'da yapay ve sorunlu alanları barındıran sınırlar çizerek beş otonom cumhuriyet kurmuştur. Bunlar: Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Başlangıçta Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş 1936 yılında bu şekilde ismi değiştirilmiştir). Böylece başlangıçta sorunlu bir şekilde kurulan bu Özerk Cumhuriyetlerin 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bu sorunlar büyüyerek devam etmiştir. Söz konusu SSCB mirası bu sorunlar cumhuriyetler arasında hep sürtüşmeye neden olmuş, bir türlü çözülememiş ve her zaman Rusya'nın hakemliğine ihtiyaç duyulmuştur. Her hakemlik sonrasında ise Rusya'nın marifetiyle sorun yine çözülmeyen dondurulur ama Rusya bölgeden eli boş dönmez, yani her sorun sonrası Rusya takım avantajlar elde etmiştir.

Bugün Orta Asya'da (doğru ifadesi Türkistan'dır) yaşanan en önemli sorun çizilen "sınırlar" dır. Bölgedeki ülkelerin tümü arasında sınır sorunu bulunmaktadır. Bilinçli olarak sorun teşkil edecek şekilde çizilmiş sınırlar bir taraftan Bölge barışı ciddi bir şekilde tehdit ederken, diğer taraftan bölgede Rusya'nın hakemliğine ihtiyaç gerektirmektedir. Sınır sorunu yanında bir diğer ilginç sorun ise Anklav/Eksklav sorunudur. Fergana vadisinde sınırlar belirlenirken, bilinçli olarak oluşturulan, bir ülkenin başka bir ülke tarafından kuşatılmış toprak parçasına anlamına gelen Anklav sorunu hakikaten ibretlik bir manzarayı teşkil etmektedir. Mesela Özbekistan'ın Kırgızistan'da Soh, Şahimardan, Çonkara ve Jangıayıl adıyla bilinen dört anklav'ı bulunurken, Kırgızistan'ın da Özbekistan'ın ana sınırı içinde Barak adıyla bilinen bir anklav'ı yer almaktadır. Bunlar arasında en ilginç ise Kırgızistan'da Soh Anklavıdır. Çünkü bu yer Kırgızistan sınırı içinde olup, egemenliği Özbekistan'a

bırakılmış ve etnik olarak da Taciktir. Dolayısıyla Soh, Kırgızistan sınırları içinde olduğu halde Özbekistan açısından egemenlik, Tacikistan açısından soydaşlık sorununa kaynaklık etmektedir. Bu konuda daha önce yine Batkent'e Kırgız-Özbek (özellikle Özbek radikal millitanlar) çatışması olmuştur.

Görüldüğü üzere Orta Asya bölgesinde sınır sorunları çözülmeyen barışı tesisi mümkün gibi görünmemektedir. Ancak bağımsızlıkları üzerinde 30 yıl geçmiş olmasına rağmen bu konuda kayda değer bir mesafe alınmamıştır. Sınır sorunlarının çözüme kavuşmamasında dış dinamikler kadar ülkenin kendi iç dinamikleri de büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Sovyet sonrası bağımsızlığını ilan eden ülkeler, dağılan SSCB'den birçok sorunu miras olarak devralmışlardır. Bu sorunların başında belirlenmemiş sınırlar problemi yer almaktadır. Hemen hemen tüm post Sovyet ülkelerinin karşılaştıkları sınır sorunu Orta Asya'da da bölge istikrarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bölgede barış ve istikrarın tesisinde sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Bölgede istikrarın sağlanması ise ekonomik ve politik sorunları iyileştirecek ve yabancı yatırımları bölgeye çekecektir. Bu da doğal olarak Bölgede ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Kırgızistan ile Tacikistan arasında belirlenmemiş sorunlar dolayısıyla yaşanan çatışma sadece iki ülkenin değil aynı zamanda bölgenin istikrarını da olumsuz yönde etkilemektedir. O nedenle bölgenin barış ve istikrarı için ivedilikle belirlenmemiş sınır sorunları çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunun çözümlenmesi ise bölge ülkelerinin iş birliği, karşılıklı anlayışla konuya bakmaları ve soruna barışçıl bir şekilde yaklaşım içinde bulunmalarıyla mümkündür. Aksi takdirde Bölgedeki gerilimler, devletlerarasındaki çatışmaları şiddetlendirebilir ve büyük kayıplara neden olabilir. Sınır sorunlarının çözümü tek taraflı bir inisiyatifle değil karşılıklı uzlaşma ile mümkündür. O nedenle sorunun çözümü herhangi bir baskı (ekonomik, politik veya askeri) ile değil tarafların karşılıklı saygı ve tavizler ile mümkün olabilecektir.

Orta Asya'da hali hazırda da devam eden sınır sorunlarının temel alt yapısını oluşturan unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

- Sınırlar SSCB tarafından suni olarak ve birçok sorunu teşkil edecek şekilde çizilmiştir. SSCB döneminde sınırlar çizilirken bölge dinamikleri göz önünde bulundurulmamıştır. Mesela sınırlar belirlenirken göçebe halkların yaşam tarzını dikkate alınmamış, araziler, tartışmalı ve dolambaçlı bir şekilde bölünmüştür. Ayrıca bu işlem yapılırken sorunlu alanlar görmezden gelinmiştir.

- Sınırların belirlenmesinde etnik yapı ve ekonomik coğrafya dikkate alınmamıştır. Bu durum beraberinde etnik yapı sorunu da getirmiştir. O nedenle kısa dönemde çözüme kavuşturmak mümkün gibi görünmemektedir.

- Sınırlar SSCB'nin sosyo-ekonomik koşullarına göre belirlenmiştir. Merkezi plana dayalı ekonomik sistem içinde her bir ülkeye ayrı bir uzmanlık alanı belirlenmiş ve bu ülkeler arasında işbirliği temin edilerek ekonomik bütünlük gerçekleştirilmiştir. SSCB döneminde birbirine bağımlı hale getirilen bu ülkeler açısında sorun teşkil etmeyen bu yapı SSCB'nin dağılmasıyla ciddi bir soruna dönüşmüştür. Mesela su kaynağı Kırgızistan topraklarında iken baraj gözdesi Özbekistan topraklarında kalmıştır. Bu durum aynı zamanda çatışma kaynağı olmuştur.

Görüldüğü üzere Orta Asya'da yaşanan sınır sorunları SSCB'nin izlediği politikanın bir mirası olarak şekillenmiştir. SSCB'nin dağılması üzerinde 30 yıldan fazla süre geçmesine rağmen bu sorun çözümlenmemiş olmasının Bölge açısında oluşturduğu riskin ortadan kaldırılması yine Bölge ülkelerinin ortak iradesiyle mümkündür. O nedenle sınırların belirlenmesinde Bölge ülkelerinin her biri soruna maksimalist yaklaşım içinde bulunmaları yerine daha realist bir yaklaşım sergilemeleri gerekmektedir. Hatta Bölge ülkelerinin oluşturacakları ortak komisyonlar aracılığıyla sorunun analiz edilmesi ve alternatif seçeneklerin belirlenmesi faydalı olacaktır. Belki de burada Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde bulunan Aksakallar heyeti de aracılık yapabilir ya da Teşkilatın bünyesinde bu tür sorunların çözümü için Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi oluşturulabilir.

EXTENDED ABSTRACT

With the disintegration of the USSR, the new independence system that emerged in this new environment in the states of Central Asia brought with it some problems. At the beginning of these problems is the border problem. In particular, the settlement of the borders

of Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan, known as the Fergana Valley, and the border problem experienced here cause a lively conflict or a constant debate between the people living in this valley until today. Therefore, these problems or events at the border affect the foreign policy of these three countries and also the security of Central Asia. The aim of the study is to contribute to the peaceful resolution of the problems between these countries by searching the root causes of this problem and offering possible solutions.

What is the border problem with Tajikistan and Uzbekistan, the neighboring countries of Kyrgyzstan, and why is it experienced? How important are these border problems for countries' foreign policy and regional security? In this context, how can these neighboring countries take measures or decisions against external factors?

When the national and international literature is examined, it is seen that there are many domestic and foreign studies on the border in Central Asia by various researchers. Some of the aforementioned studies use Fergana Valley as a border problem or socio-economic problems; while others are seen as traditional Central Asian historical border problems. When the national and international literature is examined within the scope of the research; There are few studies examining the national literature, international In the literature, it is seen that there are studies examining border problems in Central Asia, but the number of studies is limited.

The study was estimated using three stages of local, regional and international sources. In this study, in which border problems in Kyrgyzstan are investigated, it is necessary to consider the border policies of neighboring countries in this context in order to create an empirical model. In this study, the annual period of 1991-2021 data is used.

Resolving border problems is of great importance in establishing peace in Central Asia. Peace building will improve economic and political problems and attract foreign investments to the region. This will raise the living standards of the living population. Resolving border problems with Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan will also improve cooperation with these countries.

KAYNAKÇA

- Arı T., (2004). Uluslararası İlişkiler Teorisi: Çatışma, Hegomonya, İşbirliği. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Azattyk, “Кыргыз-тажик чек арасы: жоготуулар жана курмандыктар”, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-tazhik-chek-arasynda-2021/31231091.html> (Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Azattyk, “Мындай баракча жок”, <http://www.azattyk.kg/kyrgyz-tajik-conflict/>, (Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Demir T., (2017). Anklav/Ekslav Ülke Toprakları Güvenlik İlişkisi, Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları, TASAM Yayınları, Uluslararası İlişkiler Dizisi.
- Dugin A., (1997). Osnovi Geopolitiki, Geopolitiçeskoe Buduşee Rossii. Moskova: Arktogeya.
- İlhan S., (1989). Jeopolitik duyarlılık. Ankara: TTK. Harp Akademileri Yayını.
- İmanaliev M., (2008). Sbornik Statey o Sentralnoy Azii. Bişkek.
- Jonson L., (2004). “Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy”, I.B. Tauris, London & New York.
- Olcott M.B., (1997), "Kyrgyzstan: Physical Environment". In Curtis, Glenn E. (ed.). Kazakistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan: country studies (1st ed.). Washington, D.C.
- Sputnik, https://sputnik.kg/tags/keyword_kyrgyz-tazhik_chek_arasy/ (Erişim tarihi: 05.04.2021).
- The Third Pole, “What drove the worst Kyrgyz-Tajik conflict in years?”, <https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/climate-nationalism-unresolved-borders-and-the-pandemic-drove-kyrgyz-tajik-conflict/> (Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Yüce M., (2006), “Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası”, Akademik Bakış, Sayı 9.s 153–160, <http://www.akademikbakis.org/pdfs/9/mehmetyuce.doc> (Erişim tarihi: 10.05.2021).
- Yves L., Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik : Bugünün Uzun Tarihi, Çeviren: İsmet Akça, Yayınevi: NTV Yayınları, İstanbul, 2007.

- Аламанов С.К., (2005). Кыргызстандын мамлекеттик чегарасынын калыптанышы. – Бишкек: Эберт Фонду. 86 бет.
- Бакыт Асанов, Айбек Кулчуманов, Кыргыз-тажик чек арасы кантип чечилет?, <https://www.azattyk.org/a/kyrgyz-tajik-chek-ara-kantip-chechilet/31241566.html> (Erişim tarihi: 06.05.2021).
- Каламкарян Р.А., Мигачев Ю.Ч. Международное право: Учебник:3-ое изд. – М.: ЭКСМО. -2013. -336с.
- Койчиев А. Национально-территориальное размежевание в Ферганской долине (1924-1927гг.). –Б.: Учкун. -2001. -120с. Приложение: карты и 15- архивных документов (с.90-118).
- Кыргыз-тажик чек арасы: жоготуулар жана курмандыктар.
- Кыргыз-тажик чек арасы: суу башындагы жаңжал; <https://www.bbc.com/kyrgyz/world-56899038> (Erişim tarihi: 28.05.2021).
- Кыргыз-тажик чек арасы: талкууга түшкөн тажикстандык дипломаттын жообу; <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-56602144> (Erişim tarihi: 01.04.2021).
- Кыргыз-тажик чек арасында чырды ким баштаганын космостон тартылган сүрөт көрсөтөт; <https://sputnik.kg/politics/20210517/1052517384/batken-chyr-kosmos-aerofoto-ombudsmen.html> (Erişim tarihi: 15.05.2021).
- Сатылганова Н. А. Азыркы кездеги кыргыз-тажик аймактык чек ара маселелери / Н. А. Сатылганова // Ош МУнун жарчысы. – Ош, 2017.–№1.– С. 175-181.
- Сатылганова Н. А. Из истории территориально-пограничных проблем в Центральной Азии / Н. А. Сатылганова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2015. –№7. – С. 61-65.
- Сатылганова Н. А. Особенности межгосударственных пограничных противоречий между странами Центральной Азии / Н. А. Сатылганова //Вопросы гуманитарных наук. – Москва, 2018. – № 2. – С. 75-78.
- Сатылганова Н. А. Проблемы формирования государственной границы Кыргызстана в постсоветский период / Н. А. Сатылганова // Научная дискуссия: вопросы

социологии, политологии, философии, истории. – Москва, 2016.– № 6(46). – С. 61-68.

Сатылганова Н. А. Современные погранично-территориальные проблемы Кыргызстана с Узбекистаном/ Н. А. Сатылганова // Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории.–Москва, 2016.–№ 6(46). –С. 56-61.

Сатылганова Н. А. Современные погранично-территориальные проблемы между государствами Центральной Азии / Н. А. Сатылганова // Вопросы гуманитарных наук. – Москва, 2018. –№2.– С.78-81.

Сатылганова Н.А. Погранично-территориальные проблемы / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. Бишкек,2015. –№ 7. – С. 65-69.

Усубалиев, Э.Е, Повышение статуса Кыргызстана в Центральноазиатской Политике Китая, 2008, <http://www.easttime.ru> (Erişim tarihi: 30.05.2021).